

Hình ảnh Con Gà trong câu đố dân gian

ThS. Đỗ Thành Dương

Con gà có mặt nhiều trong các nền văn hóa Phương Đông và Phương Tây. Gà là vật nuôi từng được thuần hóa từ lâu đời trong lịch sử; gắn gũi, gắn bó với cuộc sống con người, thể hiện rõ nét qua dấu ấn in đậm trong các nền văn hóa dân gian. Trong văn hóa dân gian Việt Nam, hình ảnh con gà có mặt trong 12 con giáp của *thập nhị chi* với biểu tượng *Dậu* và cũng là loài gia cầm duy nhất nằm trong lục súc - 6 vật nuôi gần gũi với con người (ngựa - trâu - dê - chó - heo - gà).

Cạnh đó, gà còn là một dấu tích của văn minh và văn hóa nông nghiệp ở Việt Nam. Nó từng xuất hiện khá sớm trong truyền thuyết Sơn Tinh - Thủy Tinh, với tư cách là một trong ba lễ vật thách cưới của Vua Hùng gồm: *Voi chín ngà, gà chín cựa, ngựa chín hồng mao*; hay trong truyền thuyết An Dương Vương với *con gà trắng* thành tinh ở núi Thất Diệu ngăn trở nhà vua trong việc xây thành Cổ Loa...

Với người dân Việt, con gà gần gũi với người nông dân Việt Nam, đó là loài gia cầm quen thuộc và gắn bó mật thiết với cuộc sống hàng ngày của cư dân một nước nông nghiệp, do đó nó đã xuất hiện nhiều trong ca dao, tục ngữ, tranh dân gian... nhằm ngợi ca, khuyên nhủ, nhắc nhở hay phê phán mọi người về một khía cạnh nào đó trong đời sống.

Trong kho tàng câu đố dân gian, con gà cũng không là ngoại lệ khi số lượng câu đố có liên quan đến con gà chiếm số lượng nhiều nhất trong các câu đố về loài vật.

Đi sâu tìm hiểu về thể loại câu đố dân gian, ta thấy vật đố được miêu tả trong câu đố dân gian, chủ yếu là những vật - hiện tượng quen

thuộc, gần gũi trong cuộc sống thường nhật của người nông dân.

Câu đố cung cấp cho trẻ em những hiểu biết thường thức về sự vật, hiện tượng; còn như đối với người lớn thì câu đố cho họ một cái nhìn khác lạ, một cách tiếp cận mới đối với sự vật, hiện tượng vốn quen thuộc, gần gũi.

Con gà - một trong những con vật thân thuộc đó - đã hiện lên trong câu đố dân gian dưới nhiều dạng vẻ hết sức sinh động.

Triết lý dân gian “Giàu hai con mắt, khó đôi bàn tay” được vận dụng khá đặc địa vào trong câu đố:

Có chân mà chẳng có tay,

Còn hai con mắt ăn mày thế gian.

Giải đố là *con gà*, mà cứ như là ẩn dụ về con người!

Nổi tào, lam lũ của người phụ nữ nông thôn đồng con ngày xưa có lúc hiện lên phảng phất trong câu đố, man mác một tấm lòng thương cảm.

Con gì không vú nuôi chín mươi con?

- Con gà mái

Một câu đố khác gợi nhớ đến câu tục ngữ: “Khéo ăn thì no, khéo co thì ấm”, qua hình ảnh mẹ con nhà gà xúm xít, sum vầy ấm cúng khi trời mưa gió, các chú gà con xinh xắn nép hết vào dưới đôi cánh mẹ:

Hai cột, một kèo

Hai tấm phên treo

Bà con ở đủ

- Gà mẹ và gà con

Và đây, quang cảnh tươi vui, sinh động, tràn đầy sức sống của một đám rước hội ngày xuân ở một vùng quê nào đó, còn lưu lại dấu tích trong tranh dân gian Đông Hồ hay tranh Hàng Trống.

Mẹ đi trước đánh cồng, đánh bạt

Con đi sau vừa hát, vừa reo.

- Gà mẹ và gà con

Một bức tranh sinh động khác gợi nhớ tranh dân gian Đông Hồ “Đánh ghen”, tả thực tập tính đời sống của loài gà, ẩn giấu một nụ cười hóm hỉnh làm ta liên tưởng đến tình huống bi hài trở trêu mà nhiều người đã từng gặp phải.

Lấy nhau được ba bốn ngày
Đến khi vợ đẻ lên ngay giường mừng
Vợ đẻ cho vợ cầm cung
Nhảy luôn ra ngô đùng đùng kêu ca
Ra ngoài bốn vợ người ta
Vợ nhà nghe thấy chạy ra kêu trời.

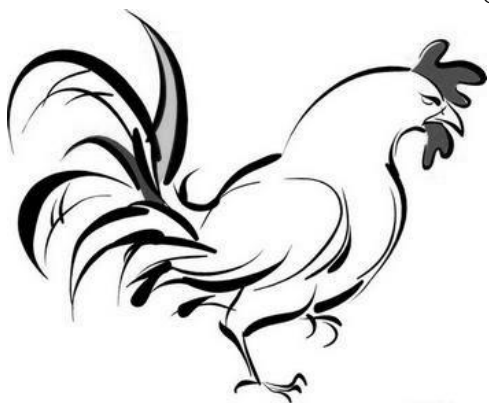
- Gà mái và gà trống

Nhưng có lẽ phong phú và nhiều dạng về nhất là câu đố về con gà trống.

Trước hết, đó là hình ảnh của con người lao động siêng năng, chăm chỉ; một cái đồng hồ báo thức cần mẫn, đúng giờ. Câu đố này có tác dụng như một bài học vỡ lòng cho các em bé với những hiểu biết thường thức đặc trưng nhất về con gà trống.

Con chi mào đỏ, lông mượt như tơ
Sáng sớm tinh mơ gọi người ta dậy?

- Gà trống

Trong kho tàng câu đố dân gian ít có câu đố đánh giá một cách tích cực về chú gà trống như trên, mà hầu hết là những câu đố phê phán, đã kích vào tập tính tự nhiên họ nhà gà là “thói trắng hoa”.

Hình ảnh đẹp đẽ, oai vệ của một võ tướng giữa trận tiền, tương phản với tính ba lẳng nhăng của chú chàng:

Chân đạp miền thiên địa
Đầu đội mũ bình thiên
Mình thì bận áo mã tiên
Ngày đôi ba vợ, tối nằm riêng kêu trời.

- Gà trống

Hoặc nói về một tập tục thờ cúng của nhân dân ta từ xưa đến nay, con gà trống thiêng luộc vàng ương, treo cánh trên lưng, nằm chễm chệ

trên mâm cỗ cúng, miệng ngâm bông hồng đỏ thắm hay quả ớt đỏ tươi.

Trên đầu đội sắc vua ban
Dưới thời yếm thắm dây vàng sum suê.
Thần linh đã gọi thì về
Ngồi trên mâm ngọc, gương kê sau lưng.

Còn đây là câu đố khôi hài về con gà trống thiêng với ngụ ý kín đáo và nụ cười dí dỏm, sau những ngôn từ bóng bẩy, trau chuốt: đông liễu, tây đào, tiên, bông lai...

Xưa còn đông liễu, tây đào,
Nay mừng tiên đã tìm vào bông lai.

Hay cách nhân mạnh tập tính gáy đêm đặc trưng của con gà trống như một gã đồng bóng thất thường, ẩn sau bộ mã lộng lẫy, hào nhoáng bên ngoài:

Đầu rồng đuôi phượng cánh tiên
Nửa đêm thức dậy hổ liên vang trời.

Như vậy, tuy đố về gà nhưng câu đố dân gian gián tiếp đưa ra những cái nhìn đầy nhân bản nhằm đề cập đến con người, mà ta có thể cảm nhận được.

Câu đố còn đề cập đến cả những vật có liên quan đến con gà như: quả trứng, ổ trứng gà, cái mè gà:

Vỏ trắng ruột đỏ
Dễ mở khó gài.

- Trứng gà

Bằng trang lục lạc
Trong nạc ngoài xương
Không bung mà kín.

- Trứng gà

Chum trắng đựng nước mắm vàng
Đến khi lờ làng lại mở ra ăn.

- Trứng gà

Một vũng trâu nằm
Mười lăm hòn đá lệch.

- Ổ trứng gà

Bằng trang trái cà
Trong da ngoài nạc.

- Mè gà

Trong da ngoài thịt thấy mà ghê!

- Mè gà

Đây là một câu đố nói lái kết hợp với nói trại: “mà ghê” nói lái thành “mè gà”, rồi lại nói trại

thành “mề gà”. Quá là một câu đố hiểm hóc và khó khăn cho người giải!

Như vậy, ngoài một số câu đố có tác dụng trang bị những hiểu biết thường thức có liên quan đến tri thức về con gà hữu dụng đối với trẻ em, hầu hết các câu đố dân gian đều cho chúng ta một cái nhìn mới về con gà - một vật nuôi quen thuộc của người nông dân xưa. Cái nhìn ấy có lúc còn bất công, thiên lệch nhắm vào tập tính “đa thê” của các chàng gà trống; tuy nhiên về đại thể vẫn là sự ghi nhận những lợi ích thiết thực mà loài gà mang lại cho con người; và bằng thủ pháp ẩn dụ đặc trưng của thể loại, câu đố dân gian đã hàm ẩn đề cập đến các vấn đề của xã hội loài người.

Không chỉ xuất hiện trong nhiều câu ca dao, tục ngữ, truyện dân gian, tranh dân gian... con gà là một trong số không nhiều loài vật được người nông dân xưa đem ra làm vật đố, với tần số câu đố cao. Xem ra đủ biết: con gà là người bạn thân thiết của nhà nông từ thuở xa xưa, mà qua quá trình tiếp cận với kho tàng câu đố dân gian ta có thể chiêm nghiệm được.

Trên đây là mấy dòng phiếm đàm tản mạn về hình ảnh con gà trong câu đố dân gian Việt, với mong muốn giúp các bạn *mua vui cũng được một vài trống canh* trong ngày đầu xuân Đinh Dậu.

Mùa Thức Giấc

Mùa thức giấc khi nghe xuân gọi cửa
Mảnh phiêu bồng đã ngủ suốt ngày đông
Từ cái dạo hoa thoi vàng trước ngõ
Câu thơ em buông chắm lửng giữa dòng

Em chòng tỉnh đón anh từ cõi mộng
Một ngày về sánh bước đoạn đường xưa
Nghe tiếng nước vỗ òa nơi luồng cá
Gió đua nhau cút bắt giữa hàng dừa

Khúc sông nhỏ soi mái đầu đôi lứa
Võng kéo cà ru trọn giấc mơ hoa
Và nắng nữa, góp một làn hơi ấm
Hong cuộc tình đã lạnh suốt đông qua

Xuân năm nay từng quen hay mùa lạ?
Người bây giờ đã thật dạ hay chưa?
Vòng tay buông để lạc nhau lần nữa
Hay nồng nàn bù đắp những đêm mưa?

Xuân đã về mùa mở toang ô cửa
Người bên người nhen nhóm lửa yêu đương
Về cùng em, nơi vườn xưa anh nhé
Đón xuân sang, đi hết nẻo vô thường

Nguyễn Trương Tố Uyên

Hương Yêu

Khi ta tỉnh giấc xuân nồng,
Hoa thơm lời gió, mưa hồng non cao;
Chuông ngân còn đọng cánh đào,
Hay em cất tiếng ngọt-ngào gọi ta?

Nguyễn Hoàng Lãng-Du